

Minek a vége? László Laura: *Vég és végtelenség.* *A narratív lezáratlanság* *posztmodern motívuma*

KONDOR PÉTER JÁNOS

irodalomtörténész, az Irodalmi Magazin főszerkesztője
e-mail: kondorpeterjanos@gmail.com

Talán közhelynek tűnik, hogy általában kihívást jelent kritikusan viszonyulni az olyan könyvekhez, szövegekhez, amelyek szerkezetileg a tökéletes egység és arányosság benyomását keltik – mégis ez az, ami elsőként megragadott László Laura kötetében. Valóban, mennyivel kedvezőbb, ha adódik némi elnagyoltság itt, némi túlcsondulás ott, s máris megindul a kritikai láncreakció a recenzens fejében. De mit kezdjen a bíráló egy gyémántszerkezettel? „Na, akkor ez biztosan unalmas lesz!” – gondolhatja az olvasó. Ellenkezőleg. Sőt, a kötet argumentációjának nemcsak esztétikája, de etikája is van. Annyira világos a gondolatmenet, hogy egyenesen üdítő az olvasása, s szinte már bizarr az élmény, hogy egy szaktudományos munkát „falni” lehet. Aki gyakorta forgat irodalom- és kultúratudományos szakirodalmat, meglepetten rávághatja, hogy „Akkor ez szakmailag felszínes lesz.” Talán ez az előítélet áll a legmesszebb a valóságtól. Fogást máshol találhatunk majd, de elsőként vessünk egy pillantást a témafókuszra, és tekintsük át a kötetszerkezetet.

Előbbit – nem meglepő módon – maga a cím jelöli ki szabatosan: *Vég és végtelenség.* *A narratív lezáratlanság posztmodern motívuma*, ugyanakkor játékosan egy kétértelműségbe rejti, hiszen – mint arra a bevezetésben fény derül – a *végtelenség* itt nem a megszámlálhatatlan sokaság vagy a szakadatlan folyamatosság, hanem kifejezetten a *vég-telenség*, azaz a *végnélküliség* jelentésében értendő, amely szerzői intencióként, azaz a lezárás/befejezés mint aktus megkérdőjelezése, elbizonytalanítása érdekes László Laura számára. Részéről a nyitott végű művekkel összefüggésben a *nyitott forma* fogalma, a nyitottság mint funkció, illetve annak kompozíciós jelentősége és technikái vizsgálandók. A lezáratlanság kompozíciós szerkezeti, illetve formajátékainak korai irodalmi példájaként említi a szerző „az i. e. 3000 körül keletkezett kínai *Változások* könyvét (*Ji csing*) [...], melyet képi szimbolikájával (trigramokkal és hexagramokkal)

alapvetően jóslásra használtak [...]” (14.) Előzményként tekinthetünk ebben az összefüggésben még olyan klasszikus művekre, mint például a *Dekameron*, Chaucer *Canterbury meséje* vagy az epizódszerűen működő *Don Quijote de la Mancha* és Henry Fielding *Tom Jones*-a. Hoffmann, Kafka, Joyce, Woolf és Proust – lehetne idézni a könyvből hosszan folytatva a sort –, „igen erőteljesen megkérdőjelezi a »klasszikus« zárlat funkcióját” (16.). A lényegi kérdés természetesen az, hogy hogyan alakul ez az alkotói intenció abban a korszakban, amelyet – Lyotard alaptételét idézve – már eleve a nagy elbeszélések iránti bizalmatlanság jellemez.

A posztmodern paradigma új keretei hangsúlyeltolódásokat idéztek elő az elbeszélő művek meghatározó paramétereinek vonatkozásában is. A szerző és a regényhősök funkcióinak változásával (vö. Barthes és Foucault írásaival) kiemelődött a befogadói aktivitás szerepe. A bináris oppozíciók által kínált stabilitás nemcsak a humántudományos diskurzusban, de az irodalmi műalkotás szerkezeti dimenziójában is megrendül. Az elbeszélő próza posztmodern „tünetegyüttese” meglehetősen komplex, és kézenfekvően a modernség korszakjellemzőivel szembeállítva diagnosztizálható, ehhez Ihab Hassan oppozícióit is felidézi a szerző: „[...] szépirodalomra is vonatkoztatható ellentétpár például a forma (zárttság) – antifforma (nyitottság), a cél-játék, a befejezett mű (műtárgy) – folyamat (performansz), a távolság-részvétel, a szelekció-kombináció vagy éppen a narratív-antinarratív [...]” (19.) De a posztmodern alkotásmód meghatározó jelenségei még például az intertextualitás, a valóság és fikció határainak elmosódása, az anakronizmus, a határsértés, a véletlenszerűség, a „befejezetlenség érzete” (Brian McHale); vagy a metafikció és az önreflexivitás (Patricia Waugh); illetve a „temporális zűrzavar” és a „plurális befejezések” (Mike Featherstone); és nem utolsósorban az elbeszélés teleológiájának háttérbe szorulása is (Szegedy-Maszák Mihály). A két – László Laura számára – kiemelkedő fontosságú posztmodern szimptóma a nagy elbeszélések már említett ellehetetlenedése, illetve a zárt rendszer nyitottá válása. „[A]z elemzések során voltaképpen mindvégig az lesz érdekes, hogy miként lehetségesek a befejezetlen, nyitott rendszerű művek” – írja a szerző (20.).

A kötet szerkezetének tengelyét az elméleti és a műelemző (gyakorlati) szakasz határa képezi. Az elméleti fázis feladata „azon teoretikus keret kialakítása, melyen belül a befejezetlenség esztétikai vonatkozásban tárgyalható.” *A lezárás és lezártság iránti posztmodern bizalmatlanság* (1.1.) című fejezet első részében olyan emblematicusan formabontó alkotók ars poeticájának bemutatásával vezeti be témájának irodalomelméleti kontextusát a szerző, mint Nathalie Sarraute, Italo Calvino, Alain Robbe-Grillet, Jorge Louis Borges vagy Michel Butor; a névsorból pedig sejthető, hogy itt a lineáris időszemlélettel szemben megfogalmazott – és a lezárás aktusa felől érdekes – időtapasztalatokról lesz szó. A fejezet második részében pedig a nyitott mű/nyitott rendszer (Ronald Sukenic/Umberto Eco) fogalmainak segítségével megmutatkozó „radikális formai lehetőségek”-re nyílnak rálátásunk.

A következő alfejezet (*A [le]zárttság irodalomelméleti megbontása*) a strukturalizmus, illetve a posztstrukturalizmus szempontrendszerének témaközpontú végiggon-

olását nyújtja, ami egyúttal át is vezeti az olvasót a második, *A lezárás és esztétikai jelentősége* (1.2.) című elméleti fejezetbe, amelyben olyan, az argumentáció szempontjából kulcsfontosságú fogalmak tisztázódnak, mint a *lezárás* és a *vég* terminusai; ezek ugyanis eredetileg szinonímiaként jelennek meg, a kettő megkülönböztetésével azonban – mintegy kiegészítésként – bevezethető lesz a *befejezés* fogalma, amely immár lehetőséget nyújthat a releváns posztmodern művek értelmezéséhez. Míg „a lezárás (*closure*) az esztétikai formára mint körülhatárolt, értelmes egységre utal”, addig „a vég (*ending*) a szöveg fizikai vagy mediális lezárulását jelenti” (24.). A *befejezés* (*fin*) fogalma pedig az elbeszél cselekmény lezárásához kapcsolódik, ami jellemzően hiányozhat a posztmodern elbeszélésekből. A továbbiakban a *lezárás* fogalma lesz mélyebb elemzés tárgya Arisztotelész és Platón műalkotásról szóló elképzelései alapján, majd a szövegbeli tér–idő szerkezetre („spatiotemporális koherenciára”) mint a *lezárás* feltételére összpontosít az érvelés, ez ugyanis magának az értelmezhetőségnek az alapfeltétele is.

Az elméleti szakaszt záró – *Lezáratlan vagy befejezetlen? A „végtelen” művek esztétikai lehetőségei* (1.3.) című – fejezet a nyitott forma esztétikai fogalmát (Heinrich Wölfflin), illetve Eco nyitottságtipológiáját járja körül. Itt esik még szó a *Spatial Turn*hoz (térbeli fordulathoz) kapcsolódó irodalomértelmezésekről, amelyek „térbeli formaként” írják le a posztmodern elbeszélésmódot. Az elméleti szakaszt a hipertext radikális non-linearitásával szembeállított spatiotemporális egység iránti követelményről szóló fejtegetések zárják.

Kézenfekvő, hogy a gyakorlati szakaszban az elméleti előkészítésben kidolgozott fogalmak és elemzői szempontok tesztelése történik, méghozzá olyan reprezentatív műveken, mint John Barth *Bolyongás az elvarázsolt kastélyban* című elbeszélésgyűjteménye, B. S. Johnson *Szerencsétlenekje*, Michael Joyce *Twelve Blue*-ja, Italo Calvinótól *Az egymást keresztező sorsok kastélya*, Robert Coovertól *A pót mama* s végül John Fowlestól *A francia hadnagy szeretője*. Mint arra a szerző is felhívja a figyelmet, a befejezés hiányával „trükkösen felépített” művek gyakran elterelik a figyelmet önnön műszerűségük esztétikai dimenziójáról. Ez pedig néha nem ok nélkül való, ugyanis egyes alkotások formabontása „frivol játékosságukban” merül ki, ezáltal ellehetetlenítve az összetett jelentéstartalom kibontására irányuló értelmező munkát. Ennek fényében a műelemzések célja a nyitott és értelmezhetetlen és a nyitott, de akár esztétikailag is értelmezhető irodalmi művek közötti kategorikus különbségtétel olyan írói technikák azonosításával, mint a körkörösség, a kombináció – ez utóbbi magában foglalja a dobozregényt, a hipertextet és a rizómaszerkezetet –, illetve az ellenzárlat, amely kategória alá a töredékességet és az elágazó befejezések szerkezetét sorolhatjuk be.

László Laura könyvének szerkezete – mint arra már a bevezetőben utaltam – rendkívül arányos, minden tekintetben precízen megmunkált. Hatalmas a megmozgatott szakirodalmi ismeret, még az avatott olvasóban is ritkán támadhat hiányérzet az apparátus láttán, ha egyáltalán. A kötet meghatározó vonása még a fent említett világos gondolatmenet, így a könyv számos fejezete kitűnően hasznosítható a felső-

oktatásban (tanulságos például, hogy a strukturalista szemléletmód lényege szemléletesen, egyúttal mélyrehatóan elmagyarázható alig hét oldal terjedelemben). Az olvasónak könnyen támadhat az a benyomása, mintha egy matematikai tétel bizonyításának levezetésébe csöppent volna, vagy egy sakkjátszmába, amelyben a szerző fejben legalább 14–15 lépéssel előtte jár, és most megmutatja, milyen egy tökéletes parti. Fölényes, de nem arrogáns. Az argumentáció nem tartalmaz spekulációt, a következtetések szorosan tapadnak egymáshoz, s nem tagadja meg doktori értekezésének természetét.

Az axiómák tekintetében azonban támadhat némi hiányérzetünk. Amikor egy ilyen terjedelmű (és szakirodalmi háttérű) kontextus képződik, fontos az alapfogalmak tematikus bevezetése, mert könnyen kilazulhatnak önnön diskurzusukból, illetve el is szakadhatnak tőle. Utóbbi, természetesen, akár az érvelés előnyére is válhat, amennyiben reflektáltan történik. Kockázatot jelent tehát a műalkotás–szöveg–olvasás (sorrendjük tetszőleges) fogalmi triád színrelépése, az egyiket érdemes lett volna megbontani, és azzal összefüggésben rögzíteni a másik kettőt, mivel a műalkotást és a szöveget az olvasás cselekvése köti össze, én ez utóbbira gondolnék jó választásként. Némi spekuláció tehát nagyobb dinamikát adhatott volna a gondolatmenetnek, a végkövetkeztetések így talán még inspirálóbbak lehetnének. Érthető, hogy a doktori értekezés ezt nem vállalhatta fel, a kötet azonban már elbírta volna. De ez a könyv így is nagyszerű, aligha lepődünk meg tehát, hogy elnyerte az ELTE BTK Filozófia Intézete, a L'Harmattan Kiadó és a Magyar Filozófiai Társaság által közösen alapított Cogito-díjat. Remélhetőleg mielőbb elkészül az értekezés szabatos angol fordítása, hogy a nemzetközi tudományos színtéren megjelenve is kifejthesse jótékony hatását.

Végezetül hadd oldjam fel az írásom címében elrejtett, a szerző által inspirált kétértelműséget. (1.) Mivégre a vég, vagy mire jó a vég? – Leginkább arra talán, hogy valami lezárulhasson, és elkezdődhessen valami új, és e kezdődő új felől ráláthassunk arra, hogy mi az a valami, ami lezárult. (2.) Mihez tartozik ez a vég? – Különös, hogy Gadamer műalkotás-felfogásában mintha az irodalmi mű éppen ott kezdődne el, ahol a szöveg véget ér, amennyiben egy szöveg irodalmiságának a hozzá való visszatérés a feltétele.

(L'Harmattan, Budapest, 2022.)